

Рад примљен: 5. 4. 2024.

Рад прихваћен: 8. 5. 2024.

**Оригинални
научни рад****Горан Н. Зељић¹****Љубица Д. Весић**

Универзитет у Београду,

Факултет за образовање учитеља и васпитача, Београд, Србија

Књижевнојезичка норма у Речнику српског језика (Једнотомнику) и насјавна йракса

Резиме: У раду је сајледано месјо Речника срјској језика (Мајица срјска, 2007/2011/2018) међу нормативним йриручницима којима се йодржава срјска књижевнојезичка норма. Осим йравойисних йриручника (Правойиса срјској језика, Мајица срјска, 2010) и йраматйика (Нормативна йраматйика, Мајица срјска, 2022), у сйровођењу сйандардизације дййну улоју заузимају и дескриптивни једнојезични речници књижевној/сйандардној језика, какви су шесјоййомни речник МС/МХ (1967–1976), йе једноййомни Речник срјској језика (МС, 2007/2011/2018). За йойреде рада одабрано је више речничких одредница/лема у чијем речничком чланку йосјоје йрамеме и йраматйичке каракйерисйике које су део књижевнојезичке норме, и йо ознаке рода, дроја, морфолошких и морфонолошких облика и сл. Циљ рада је дио да се уййврди које йраматйичке каракйерисйике су исйакнуйе у Једноййомнику и да ли су оне усклађене са йраматйичком и йравойисном нормом и како се на йе каракйерисйике може указати у насјави срјској језика на школском и универзййейском нивоу.

Кључне речи: срјски језик, књижевнојезичка норма, Речник срјској језика, насјава срјској језика

¹ goran.zeljic@uf.bg.ac.rs;

<https://orcid.org/0000-0003-4720-8784>

Copyright © 2024 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Увод

Стандардни или књижевни језик у науци о језику представља језик са утврђеном језичком нормом, која се састоји од ортографске, ортоепске, морфолошке, синтаксичко-семантичке и лексичке норме (Radovanović, 1986, str. 186) и насупрот којој стоје нестандардни језички варијетети (Bugarski, 2003) попут дијалектизама и регионализама, социолеката и сл.

Главна правила једног стандардног језика утврђена су у нормативној граматичкој, у правопису који обухвата ортографску норму (правила о писању) и речнику тога језика (Škiljan, 1987, str. 148). У наставној и општој пракси за питања у вези са стандардним језиком по правилу одговори се траже у прва два приручника – најчешће у правопису, па граматичкој, док се дескриптивни речник (у нашем случају шестотомни и једнотомни речници МС) користи искључиво у вези са значењем речи или акцентом. Циљ овог рада је да покажемо да његова примена у тим праксама може бити шири.

О Речнику српског језика (Једнотомнику)

Речник српског језика, познат под називом *Једнотомник*, представља дескриптивни једнојезични општи речник српског језика. Ово је најмлађе лексикографско дело ове врсте, с првим издањем из 2007. године (Матица српска), у коме је обрађено око 85.000 речи. Пошто је настало по концепцији која је коришћена у Матицином шестотомнику (*Речник српскохрватског језика*, Матица српска–Матица хрватска, Нови Сад, 1967–1976), који се сматра незваничним нормативним приручником (Dragičević, 2012, str. 78), и овај речник се може сматрати нормативним. О његовој улози у наставној пракси већ је писано (Dragičević, 2005; 2012). Имајући у виду његову везу са шестотомним Матичиним речником (који се због већег броја обрађених речи

(око 150.000), по питању нормативности, може сматрати допунским приручником), и *Једнотомник* се може користити као ортоепски приручник којим се утврђује нормативни акценат обрађених речи, као ортографски приручник (велико/мало слово; спојено/одвојено писање), затим може бити показатељ граматичке категорије (којој врсти реч припада и сл.; Dragičević, 2012, str. 78; Vesić, 2022), а у издању *Једнотомника* из 2011. године у речнички чланак унети су и карактеристични граматички облици, посебно именица и глагола, односно најзначајнији облици који у говорној и писаној пракси често могу изазивати дилеме шта је нормативно, што је и наглашено у његовом предговору (Rečnik SJ, 2011, str. 7).

О речничком чланку и грамемама

У литератури *речнички чланак* је одељак у речнику посвећен лексикографском опису једне лексеме са својом левом (реч/одредница или лема) и десном страном (језичке информације о обрађеној речи; Milosavljević, 2020, str. 15; Tafra, 1994; Dragičević, 2007, str. 30–32; Dragičević, 2012, str. 78). Међу тим језичким информацијама значајно место (имајући и виду књижевнојезичку норму) заузимају, поред ортоепских информација (нормативни акценат), код за изговорни варијетет (екавски или ијекавски) и код за врсту речи. За индеклинабилне речи као што су предлози, прилози и везници, врста речи се наводи одмах иза одреднице, деклинабилне речи се идентификују уз помоћ граматичких категорија: именице ознаком за род (и у загради неке од карактеристичних граматичких особина, односно неки од облика који је у вези са алтернативом акцента или са неком од морфофонолошких карактеристика) (Vasić i Nejgebauer, 1999, str. 283), глаголи глаголским видом, придеви облицима за сва три рода, док се код бројева, заменица, узвика и речца врста најчешће наводи у

оквиру граматичке дефиниције (Ristić, 1995, str. 69). Те граматичке ознаке као граматичке компоненте лексичког значења називају се *ірамеме* (Dragičević, 2007, str. 57) и представљају саставни део семантичког садржаја лексеме (Gortan-Premk, 2004, str. 44) тиме што дају категоријално-граматичке информације, којима „се пружа информација о врсти речи, о роду и броју код речи које имају род и број и о другим граматичким карактеристикама” (Gortan-Premk, 2013, str. 32). Грамема и друге граматичке информације обично се наводе између одреднице и система дефиниција и нарочито су инструктивне за усвајање граматичке норме (Ristić, 1995, str. 70).

Методолошки оквир истраживања

Циљ. Циљ спроведеног истраживања био је да се у *Речнику српској језика* (*Једнојимнику*) сагледају граматичке ознаке као граматичке компоненте лексичког значења – *ірамеме* као саставни део семантичког садржаја лексеме.

Загаци

1. Анализирати заступљеност граматичких карактеристика анализираних речи (одредница у *Речнику српској језика*).
2. Утврдити постоји ли њихова нормативна усклађеност с другим нормативним приручницима (посебно актуелним правописом Матице српске).
3. Утврдити које би граматичке карактеристике могле бити додате у оквиру речничке одреднице.
4. Утврдити на који начин би се резултати ове анализе могли укључити у наставу српског језика за студенте учитељских и педагошких факултета.

Методе, технике и инструменти истраживања. Формулисани циљ и задаци истраживања условили су да се планирано истраживање спроведе коришћењем дескриптивне мето-

де. Примењена је техника анализе садржаја, а за прикупљање података протокол анализе документације.

Узорак истраживања. Анализом садржаја обухваћени су нормативни приручници српског језика којима је подржана српска књижевнојезичка норма, и то прво *Речник српској језика* (изд. 2011), *Правойис српској језика* (Pešikan i sar., 2010; коришћено изд. 2013) и *Нормативна іраматика* (Piper i sar., 2022).

Анализирани корџус. У избору одредница које ћемо анализирати руководили смо се нашом наставном праксом и уоченим огрешењима у општој пракси – на које се делом указује и у језичким приручницима (Stanić i Moračić, 1989; Simić, 1998; Ivić i sar., 2004). Анализом су обухваћени примери којима се илуструју најважније граматичке области као што су фонетика, морфонологија и морфологија са творбом речи. Систем представљања граматичких карактеристика одредница анализираних је кроз поделу на врсте речи, те су приказане најважније променљиве речи – именице, глаголи и придеви.

У спроведеној анализи ексцерпирали смо и примере из књижевних дела, штампаних и електронских медија. Наведеним примерима илустроваћемо огрешења о књижевнојезичку норму.

Анализа и интерпретација резултата истраживања

Облици речи са морфонологијом

А) Именице

- **жџрка** ж (дат. жџрки и жџрци; ген. мн. жџрки) (Rečnik SJ, 2011: 359), неусаглашено са Pešikan i sar., 2013, str. 316; дат./лок. само -ки)

Речник и Правойис у овом случају нису усаглашени. *Речник* бележи и лик са алтернацијом *к:ц* (сибилизацијом) који се, иако у го-

ворној пракси преовладава и иако нема систем-ских препрека да се то решење не сматра нор-мативним, наводи у загради, чиме се обележава његова неравноправност у односу на лик без гла-совне алтернације. У *Правојису* су се вероватно руководили аналогичом са им. које имају секвен-цу -урка попут *ћурка* (дат./лок. *ћурки*; Pešikan i sar., 2013, str. 473; исто у Rečnik SJ, 2011, str. 1331; дублетно у: Piper i sar., 2022, str. 90) и сл., па би се пример који смо забележили (с обликом локати-ва *журици*) сматрао супстандардом (исто у: Piper i sar., 2022, str. 90). Нпр.:

Најбоља модна издања на „Венити фер”
журци (Politika, 14. 2. 2024)

- **издàвāч**, -áчa м (инстр. -áчем) (Rečnik SJ, 2011, str. 438)

У инструменталу јединице именица на -ач доћи ће до алтернације о:е, која ће се јавити и иза других меких (предњонепчаних) сугласника, попут *смуђ – смуђем, миш – мишем, муж – мужем* сл. (Piper i sar., 2022, str. 79), па је супстандардно *издавачом* (инстр. јд.). Нпр.:

Када је реч о преводу на српски, свакако бих му се обрадовао, али бих се мање изненадио да са мојим америчким издавачом са таквом иницијативом контактира неко из Кине, него неко из наше земље (Politika, 25. 5. 2017).

У Правойису није забележен овај пример, али су дате друге именице на -ач у инструменталу јд., попут *оснивач* (в. *оснивалац*, Pešikan i sar., 2013, str. 401), *уврѣач* (Pešikan i sar., 2013, str. 474), *удварач* (Pešikan i sar., 2013, str. 475) и у њима се алтернација *о:е* доследно врши.

- **нѡвине** ж мн. (Rečnik SJ, 2011, str. 822)

Именица је плуралија тантум (у *Речнику* се то бележи ознаком *мн.* иза одреднице), па је облик једнине нерегуларан, што је забележено и у *Правопису* (Pešikan i sar., 2013, str. 390; исто и у: Piper i sar., 2022, str. 89). Погрешна је, дакле, њена употреба у једнини:

Денис Фједоров у интервјуу руској дневној новини „Комерсант” осврнуо се јуче и на пројекте који се тичу Србије (*Politika*, 8. 2. 2021).

Ова именица, као и друге које имају само облике множине (йоуџи враџа, њанџалоне, кола и сл.) или које означавају нешто што иде у њару (рукавице, ципеле, чарапе, скије), квантификује се бројним придевом – двоје новине (исто њроје наочаре, двоја враџа, двоја кола, двоји сватџови у знач. „две групе сватова”) и сл., што је такође приказано у Речнику (в. нпр. бројни придев двоји, -е, -а (237)). С тим у вези, Речник бележи и именицу њар, која се користи у конструкцији с основним бројем и именицом која се квантификује (два њара ципела ум. двоје ципеле) уместо конструкције с бројним придевом (**п̑ар** м (ми. п̑арови) 1. а. (у ген. мн. уз бројеве и количинске прилоге: п̑ари) два истоветна, истоврсна предмета који се употребљавају заједно, заједнички чине целину: ~ ципела, ~ минђуша, ~ очију), (897).

- **запалѣње** с мед. (Rečnik SJ, 2011, str. 390)

Од граматичких карактеристика дата је само ознака рода (средњи). Ова одредница у вези је са глаголом *зайа́лиити* за који су дате следеће граматичке карактеристике – презент *зайа́лић* и трпни пл. придев *зайа́љен* (Rečnik SJ, 2011, str. 390), где видимо и како је у ствари настала именица *зайаљење*. Наиме, она се гради од трпног придева (инф. основа *зайали-* + *-ен* > *зайалијен* > *зайалјен* > *зайаљен*; укидање хијата или зева и алтернација *л:љ* – јотовање) додавањем суфикса *-је*: *зайаљен-* + *-је* > *зайаљење*. На исти начин настају и друге (глаголске) именице попут *дељење*, *одељење*, *обољење* и сл., што је забележено и у *Правопису* (Pešikan i sar., 2013, str. 298, 394, 396). У пракси се јавља погрешан лик *зайалење*:

Могу да имају запаљење плућа (Blic, 13. 11. 2020).

- **òтпaдaк**, -aтka м (ми. òй̄й̄aци, *їен.* òтпaдāкā) (Rečnik SJ, 2011, str. 884)

Именице на *-дак/-џак* су бројне у српском језику, а у промени јавља се више гласовних алтернација, што у пракси доводи до огрешења о норму. *Речник* у граматичком опису речи *оџија-дак* даје уобичајене облике за промену именица, и то генитив једнине (*оџијаџка*; са алтернацијама *а:џ* – неп. *а*; *г:к* – једн. сугласника по звучности), те номинатив множине (*оџијаџи*; са алтернацијама *а:џ* – неп. *а*; *г:к* – једн. сугласника по звучности; *џ:џ* – губљење сугл.), који се управо у пракси јављају у погрешним ликовима (ген. јд. *оџијаџка*, в. Зељић, 2020; ном. мн. **оџијаџици*), што је забележено и у *Правојису* (Pešikan i sar., 2013, str. 402). Пример огрешења о норму:

Најуплашенији и најагресивнији су управо они конвертитски отпатци (Danas, 3. 6. 2023).

- **радио**, радиоја м (инстр. -иом) (Rečnik SJ, 2011, str. 1083)

Од граматичких карактеристика *Речник* издаваја инструментал једнине у коме нема уметања сонанта *ј* између самогласника *и* и *о* (исто *сџудио*, в. Rečnik SJ, 2011, str. 1254), што је дато и у *Правојису* (Pešikan i sar., 2013, str. 432). У инструменталу једнине испред наставка *-ом* јавиће се сонант *ј* само ако је он део граматичке основе и тада ће у ствари доћи до алтернације *о:е* (попут *џакси*, *џаксија*, инстр. *џаксијем*). Правило је, дакле, да се између *и* и *о* сонант *ј* не пише: *дио*, *фиока*, *иоле*, *камион*, *сџадион*, *сценарио* (Ivić i sar., 2004, str. 97), *Токио* (у промени *Токио*, *Токија*, *Токију*, али инстр. *Токиом*, нпр. *Шејшам Токиом*.), па је инстр. са *ј* нерегуларан:

Емисију реализујемо са Радијом Републике Српске из Бањалуке и Радијом Нови Сад (RTS, 17. 12. 2021). Шетајући Токијем, тешко да можете и да пребројите продавнице за кућне љубимце (BBC, 23. 5. 2022).

- **тачка** ж (дат. *тачки*; ген. мн. *тачка̄*) (Rečnik SJ, 2011, str. 1280)

У загради су дата два важна облика, а) датив једнине, у коме нема алтернације *к:ц* (сиби-

ларизације), и б) генитив множине са непостојаним *а* ум. *џачки*). Оба облика дата су и у *Правојису* (Pešikan i sar., 2013, str. 466). Овде нам је у фокусу генитив множине *џачака*, који нема свој дублетни лик *џачки* (попут *квочка*, *мачка* и сл.), па би следећи пример био супстандард.

Пицељева Коцка, гледано из тог аспекта, јесте, дакле, жижа, жариште тачки гледшта (Kiš, 1995, 154).

- **чџнилац**, -иоца м (ген. мн. *чџнилац̄а*) (Rečnik SJ, 2011, str. 1484)

Речник (као и Pešikan i sar., 2013, str. 501) као карактеристичан облик наводи генитив множине (*чџнилаца*), који се у пракси јавља са основом на *-оц* (вероватно аналогијом према генитиву једнине – (*ог*) *чџниоца* или према номинативу множине), што је нестандартни облик. Исто тако у пракси ће се иста основа наћи и у номинативу једнине (ум. на *-лац* јавља се на *-оц*), о чему сведоче следећи примери:

У фокусу овогодишње кампање је вода као неопходни чџниоц живота (Politika, 13. 10. 2023). Он је мишљења да је за разрешење кризе потребан много шири напор од стране свих међународних чџниоца (Politika, 10. 5. 2016).

Забележили смо и пример именице на *-лац* *сџасилац* у комбинацији са именицом *вајиро-џасац* у мн.:

Још 18 ватрогасаца-спасиоца се упутило у Грчку ради обуздавања ватрене стихије (Tanjug, 28. 8. 2023).

Б) Придеви

- **топао** (топал), -пла, -о (Rečnik SJ, 2011, str. 1299)

Нпр. Капут је мек и топал (Radičević, 1986, str. 52).

И *Правојис* бележи овај придев са исто дублетним ликовима (као *обал/обео* и *џодал/џодоа*; Pešikan i sar., 2013, 52; у: Piper i sar.,

2022, str. 39 придеви *йойао* и *йодао* само са финалним *о*), насупрот системским решењима са алтернацијом *л:о* (попут *весео*), с тим што друго решење (без алтернације *л:о*) код придева *йодао* у Речнику није забележено (уп. за прид. *обал* – Реčник SJ, 2011, str. 830 и *йодао* – Реčник SJ, 2011, str. 931), мада у пракси налазимо примере:

И ти ниси отворен и срдачан, ти си подад (Davić, 1953, str. 45).

- **рѳзе** прид. непром. нем. ружичаст: ~ хаљина. (Реčник SJ, 2011, str. 1148)

Германизам *розе* (ружичаста боја) као врста речи припада придевима (домаћи еквивалент *ружичаст*). *Правойис* не бележи овај придев, па се у вези са нормативношћу ове речи руководимо Речником (*розе цемйер*, *розе хаљина*, *розе врайа*). У Српском језичком йриручнику (Ivić i sar., 2004, str. 296) поред *розе* наведен је и лик *роза*, али као основни облик, такође без промене. Дакле, овај придев је индеклинабилан, попут сличних придева страног порекла (*браон*, *йејей*, *окер* и сл.), мада се у пракси бележе примери са променом (нпр. *рози цемйер*), што је и очекивано јер се дати придев уподобљује систему (као *йлави цемйер*).

Изаберите Live colour lift, у L77 страствено *розој* нијанси (DM, 2024). Ако сте фан *розе* боје и волите да облачите своју дечицу у *розо* овде ћете наћи инспирацију. Дечица у *розом* су напосто неодољива (Vebac.com, 30. 11. 2016).

- **прѳтестнй**, -ā, -ō, који се односи на протест, који је у вези с протестом: ~ поворка, ~ резолуција. (Реčник SJ, 2011, str. 1061)

Речник овде даје сва три рода у једнини. Код придевских изведеница суфиксом *-ни/-ан*, „где је суфикс *-ни* заправо одређени вид суфикса *-(а)н*” (Piper i sar., 2022, str. 274) од неких именица са сугласничком групом *сй* у финалној позицији (*азбесй* – *азбесйни*, *аорисй* – *аорисйни*, *контйрасй* – *контйрасйни*) неће доћи до губљења сугласника *й* (*уйрошћавања йрује сйн*) у про-

мени (нпр. у одређеном виду придева: *йройесйни марш*, *йройесйној марша*, *йройесйном маршу* итд.; *йройесйна шейња*, *йройесйне шейње*, *йройесйној шейњи* итд.; *йройесйно окуйљање*, *йройесйној окуйљања*, *йройесйном окуйљању* итд.), што бележи и *Правойис* (Pešikan i sar., 2013, str. 429). Следећи примери су нерегуларни:

У Београду су данас највећа и најбројнија такси удружења заказала протесну возњу (Blic, 30. 9. 2019). Протесно окупљање у Краљеву као знак солидарности с протестима у Београду (TV Insajder, 28. 12. 2023). Протесни марш (...) против планова владе премијера Бењамина Нетањахуа да реформише правосудни систем (Fonet, 21. 7. 2023).

У неким случајевима чување групе *-сйн* је још јасније значењски мотивисано, јер се прави разлика између два придева, нпр. *йрсйни* (од *йрсй*) и *йрсни* (од *йрса*) (Реčник SJ, 2011, str. 1068; Pešikan i sar., 2013, str. 43). У пракси се прави, погрешно, аналогија са придевима типа *масйан*, *йосйан* и сл., код којих долази до губљења сугласника *й* (алтернације *й:ѳ*), како у промени у мушком роду (*масној*, *масном* (јд.), *масни*, *масних*, *масним* (мн.)), тако почев од номинатива једнине па даље и у женском и средњем роду оба броја (*масна/масно*, *масне*, *масној* итд.).

Додаћемо још неколико примера придева овог типа. Придев *рѳбусйан* има дублетне ликове у промени, па је нормативно *рѳбусни* и *рѳбусйни* (Реčник SJ, 2011, str. 1146; Pešikan i sar., 2013, str. 429; Piper i sar., 2022, str. 135), јер није изведен од именице са *сй* у основи (Pešikan i sar., 2013, 43; Piper i sar., 2022, str. 135). Речник и *Правойис* нису уједначени у вези са придевом *йрисйрасйан* (*-сна*) у чијој је основи именица *сйрасй*, јер Речник бележи само ово решење (Реčник SJ, 2011, str. 1033), док *Правойис* дозвољава дублет – *йрисйрасан* и *йрисйрасйан*, јер је „изгубљена свест о вези са *сйрасй*” (Pešikan i sar., 2013, str. 427; в. и: Piper i sar., 2022, str. 135).

Наравно, ово је примењено и у негираном лику (*нейрисџирасџан/нейрисџирасан*).

Г) Глаголи

- **довести**² (дoвести), -вeзѣм (аор. довeзox, дoвезe; р. пр. дoвезao, дoвезлa (довeзлa); трп. довeзeн, -ѣнa; пр. пр. довeзaвши и дoвезaвши) свр. прел. (Rečnik SJ, 2011, str. 280)

Међу представљеним простим глаголским облицима глагола *довести* у значењу „допремити нешто превозним средством” (презента, аориста, радног и трпног глаголског придева и глаголског прилога прошлог) у наведеном значењу за књижевнoјезичку норму посебно је важан глаголски придев трпни *довезен* у коме нема услова за алтернацију *з:ж* (јoтoвaњe), која се јавља у супстандарду, нпр.

Довежен са тешким повредама (B92, 30. 01. 2024).

Супстандардни облик настао је по аналогји са гл. придевом трпним несвршеног глагола *довозити* – *довожен* (*довози-* + *-ен* > *довозиен* > *довозјен* > *довожен*), код кога се јавља алтерн. *з:ж*. Исто важи и за све глаголе тога типа: *донети/доносити*, *йревести/йревозити*, *йренети/йреносити* и сл., што је такође забележено у *Речнику*. Наведени примери забележени су и у *Правојису*.

- **засукати**, зaсyчѣм свр. (Rečnik SJ, 2011, str. 401)

За овај глагол *Речник* бележи презент (1. л. јд.), док остали облици нису дати. У говорној и писаној пракси појављује се неколико облика овог глагола који су нерегуларни. У вези са презентом, то је 3. л. мн. *засуку* (Све то функционише заиста изванредно, али изгледа да нису баш ови вољни да поштено *засуку* рукаве (Navzijeвић, 2005, 177)) и *засукају* (Млади селектор и његови најближи сарадници Васиљевић и Вукашиновић, спремни су да „засукају рукаве” (Politika, 20. 4. 2016)), међутим, правилан облик 3. л. мн. пре-

зента је *засучу*. Са становишта књижевнoјезичке норме важан нам је и императив овог глагола, јер се у пракси јавља нерегуларно решење са алтернацијом *к:ц* (сибилизацијом): *Засуци* рукаве, па ринтај ко звјер (Ćosić, 1982, str. 124). *Засуци* рукаве. (Davićo, 1979, str. 99).

Нормативно решење је *засучи* (2. л. јд.), које смо добили додавањем наставка *-и* на презентску основу (*засуч-* + *-и*), што бележи и *Правојис* (Pešikan i sar., 2013, str. 321).

До појаве наведених супстандардних облика (*засуку*, *засукају* и *засучи*) долази вероватно аналогijом према промени глагола прве врсте. Наиме, у промени глагола прве врсте који се у инфинитиву завршавају на *-ћи*, у презенту долази до појаве алтернације *к:ч*, а у императиву до алтернације *к:ц*. Међутим, инфинитивна основа глагол *засукајти* се завршава на *-а*, а презентска на *-е*, што га сврстава у другу глаголску врсту, те у презенту заправо долази до јотовања (Stevanović, 1986, str. 330–337).

- **обојити**, oбoјиm (имп. oбoји) свр. 1. премазати, нaтoпити бојом. (Rečnik SJ, 2011, str. 834)

Поред стандардног презента, наведен је и императив глагола *обојити*, који се у пракси јавља у лику *обоји*.

Душанка Савић-Арацки, *Цвећина бојанка – обоји, сазнај и научи* (Београд: Dеху Со, 2022). Обојимо револуцију (Danas, 16. 7. 2023). Ако желите да истакнете један зид, обојите тај зид светлијом бојом од осталих зидова и плафона (Nova S, 16. 1. 2024).

Императив се изводи додавањем наставка а) *-ј* (за глаголе чија се през. основа завршава на *-а* (*чијити*: *чијамо* – *чија-* + *-ј* > *чијај*); б) *-ø* (за глаголе чија се през. основа не завршава на *-а* и тај самогласник се изоставља, а последњи сугласник (сонант) основе је *ј* иза самогласника који није дуг (*дројати*: *дроји-* – *дрој-* + *ø* > *дрој*); в) *-и* (за глаголе чија се през. основа не завршава на *-а* и тај самогласник се изоста-

вља, а последњи сугласник (сонант) основе је *ј* иза дугог самогласника (*љродавајџи*: *љрòдāјемо* – *љрòдāје* – *љродај* + *-и* > *љродаји*) за 2. л. јд., од-
носно *-јмо/-омо/-имо* и *-јџе/-оџе/-иџе* за 1. и 2. лице множине (Piper i sar., 2022, str. 190–191), па глагол *одојџи* (3. л. мн. през. *одоје*) има императив *одој*, *одојмо*, *одојџе*, попут *дрој* (*дројајџи*), *издвој* (*издвојџи*), *освој* (*освојџи*) и сл., који се у пракси такође јављају у супстандардном облику *издвоји*, *освоји* и сл. (Zeljić, 2021). У анализи решења у вези са императивом скрећемо пажњу и на још неколико глагола које Речник такође обрађује попут *òдџиџи* (Rečnik SJ, 2011, str. 851), *наџиџи* (739), *љòџиџи* (959), те са дублетним ликом у имп. глагол *разџмеџи* (*размеј/разуми*; 1104). У Правойису није забележен глагол *òдџиџи*, али су наведени облици императива глагола *òдџиџи* (*одџи*; str. 395), *љòџиџи* (*љоџи*; str. 416), али, иако је забележен, глагол *разџмеџи* (str. 434) није дат у императиву.

- **ожењити**, ожењим свр. (некога) наћи некоме жену, учинити да неко (обично син) ступи у брак. • се склопити брак, ступити у брак (о мушкарцу). (Rečnik SJ, 2011, str. 851)

Речник овде наводи рекцију глагола *ожењити* као прелазног глагола (акузатив без предлога), али са значењем у вези са мушком особом (*ожењити сина*), док су примери из праксе попут *ожењено жену* граматички и семантички погрешни:

Ед Ширен *ожењено* другарицу из детињства и посветио јој песму (Nedeljnik, 13. 7. 2019).

У овом значењу које се у таквој реченици даје требало је употребити повратни глагол *ожењити се* (*ожењено се женом/другарицом из детињства* и сл.) (в. Ivić i sar., 2004, str. 145). У Правойису не налазимо овај глагол, а наведени приручник ни не даје рекцијске карактеристике.

Са супстандардном употребом у пракси се јавља на исти начини глагол *одморџи* (*òдмо-*

рџм свр. 1. прел. (некога, нешто) омогућити некоме одмор, предах: ~ коње, ~ војску). Нпр.:

Морам да одморим неколико недеља (Sportski žurnal, 22. 4. 2023)

Овде је потребно употребити повратни глагол *одморџи се* (ослободити се умора, повратити снагу, радну способност, енергију (починком, предахом). (Rečnik SJ, 2011, str. 846).

- **подџпрџети** јек. подџпријети, подџпрџем (аор. подџпрџе јек. подџприје; имп. подџпри; р. пр. подџпро, -рџа; трп. подџпрџт; пр. пр. подџпрџвши јек. подџпријевши) свр. (Rečnik SJ, 2011, str. 940).

Међу наведеним глаголским облицима за књижевнојезичку норму посебно је важан облик радног глаголског придева *љодуљро*, јер се у писаној и говорној пракси, погрешно, јавља решење са *ео* – *љодуљрео/љодуљрела*, као решење које је у складу с нормом, по угледу на однос ликова *доџо* – *доџао*, *реко* – *рекао* и сл.

Неко се досетио и поставио шипове како би подџпрео зидове (Telegraf, 11. 11. 2022). Информацију је подџпрела и вест да ће Федун (66) ускоро напустити функцију потпредседника Лукоила (Sputnik Srbija, 29. 6. 2022).

Исти процес јавља се, опет погрешно, и код глагола с основом *дòсџи* (*дòсџи*, *зàдòсџи*, *набòсџи*, *љрòдòсџи*, *удòсџи*), код којих налазимо решења са дуплираним финалним самогласником (*удòо*) у мушком роду јд. уместо регуларног завршетка *-до* (Rečnik SJ, 2011, str. 99), *зàдò* (364), *набò* (736), *љрòдò* (1039), *удò* (1335), које Правойис не бележи.

А које Пригожин, који је, како Путин каже, забоо нож у леђа (Danas, 24. 6. 2023). Жели учинити (...) тако што би се набоо на колац (Petrović, 2000, str. 390).

Закључак

Шта је показала анализа одабраних примера? Граматичке карактеристике у *Речнику српској језика* изражавају у највећој мери избор оних облика који у говорној и писаној пракси могу довести до дилема (шта је нормативно/исправно), те због тога овај речник представља још један нормативни приручник, који, и у том аспекту, истиче књижевнojeзичку норму. Избор граматичких карактеристика датих у оквиру речничког чланка спроведен је доследно за све представљене врсте речи, те, имајући у виду намену овог приручника, нисмо нашли одредницу којој би се могла придодати још понека граматичка карактеристика која би била релевантна за књижевнojeзичку норму. Код глагола нису представљени сложени глаголски облици, па је тако изостао футур I, који је нормативно битан због глагола на *-ћи* у инфинитиву (типа *рећи ћу* а не **рећућу*) јер би то превише проширило речнички чланак. На основу приказане речничке обраде анализираних лексема може се видети да речник, поред ортоепских, пружа многе нормативне информације попут: ортографских (слово *ј* у речима страног порекла; гласовне алтернације и др.), морфонолошких (гласовне алтернације у појединим падежним облицима или глаголским), морфолошких (врста речи, граматичке категорије, суплетивни облици, плуралија тантум и начин њихове квантификације итд.) и синтаксичких (рекција глагола). Тиме смо показали и да се уобичајена употреба *Речника* у вези

са ортоепским правилима (нормативним акцентом) може проширити и на граматички аспект (и морфолошки и морфонолошки), те да је у тим решењима *Речник* у највећој мери усклађен са *Правовисом* МС и у пракси му може представљати релевантну допуну, јер својим обимом (већи број одредница у односу на правописни речник) даје конкретну информацију о некој речи и њеним граматичким карактеристикама. И управо због тога процес ортографског нормирања језика мора укључивати и консултовање речника књижевног језика попут *Речника српској језика*. Осим тога, важно је подићи свест и других потенцијалних корисника речника да било које језичке недоумице и празнине у знању могу решити и консултовањем речника (Prčić, 2016, str. 95). Тако и у настави српског језика, како на школском, тако и на високошколском нивоу, сигурно је да се на ове граматичке карактеристике може и мора указивати јер су оне део његове шире примене у наставној пракси (о употреби *Речника* САНУ в. Ristić, 2001; Novokmet i Bogdanović, 2015; Milosavljević, 2019). Познавање књижевнojeзичке норме, која је, видели смо, вишеслојна, дакле, не само граматичка и правописна, део је оних знања којима треба да овладају будући учитељи и наставници српског језика, те као таква, та норма мора бити обрађивана управо уз консултацију свих нормативних приручника, који ће, надамо се, у скоројјој будућности имати и своје електронске варијанте, које би се лакше могле користити у наставној пракси.

Литература

- Bugarski, R. (2003). *Uvod u opštu lingvistiku*. Čigoja štampa.
- Dragićević, R. (2005). Šta sve saznajemo iz jednojezičkih rečnika. *Svet reči*, 19–20, 52–56.
- Dragićević, R. (2007). *Leksikologija srpskog jezika*. Zavod za udžbenike.
- Dragićević, R. (2012). *Leksikologija i gramatika u školi (metodički ogledi)*. Učiteljski fakultet.
- Gortan-Premk, D. (2004). *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Gortan-Premk, D. (2013). O leksikografskoj definiciji i sistemu leksikografskih definicija u Jednojezičnom rečniku. U M. Alanović, J. Dražić, G. Štasni i G. Štrbac (ur.). *Leksika, gramatika, diskurs. Zbornik u čast Veri Vasić* (str. 31–39). Filozofski fakultet.
- Ivić, P., Klajn, I., Pešikan, M., i Brborić, B. (2004). *Srpski jezički priručnik*. Beogradska knjiga.
- Milosavljević, B. (2019). Razvijanje rečničke kulture u akademskoj nastavi. *Književnost i jezik*, 66(1), 181–194. <https://doi.org/10.18485/kij.2019.66.1.13>
- Milosavljević, B. (2020). Rečnički članak kao tekst u nastavi leksikologije. *Inovacije u nastavi*, 33(4), 13–26. <https://doi.org/10.5937/inovacije2004013M>
- Novokmet, S., i Bogdanović, M. (2015). Primena Rečnika SANU u srednjoškolskoj nastavi srpskog jezika i književnosti. *Književnost i jezik*, 62(1–2), 173–187.
- Pešikan, M., Jerković, J., i Pižurica, M. (2013). *Pravopis srpskoga jezika*. Matica srpska.
- Prčić, T. (2016). Kakav nam opšti rečnik srpskog jezika najviše treba. U Ristić, S., Lazić Konjik, I. i Ivanović, N. (ur.). *Leksikologija i leksikografija u svetlu savremenih pristupa* (87–111). Institut za srpski jezik SANU.
- Radovanović, M. (1986). *Sociolingvistika*. Dnevnik.
- Radovanović, M. (red.) (1996). *Srpski jezik na kraju veka*. Institut za srpski jezik i Službeni glasnik.
- Rečnik MS (1967–1976). *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika, I–VI*. Matica srpska.
- Rečnik SJ (2007). *Rečnik srpskoga jezika*. Matica srpska.
- Ristić, S. (1995). Normativnost i leksičko normiranje u deskriptivnoj leksikografiji. *Naš jezik*, 30, 67–75.
- Ristić, S. (2001). Mogućnosti upotrebe rečnika u nastavi. *Književnost i jezik*, 48(1–2), 85–97.
- Simić, R. (red.) (1998). *Pravopisni priručnik srpskog književnog jezika*. Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika.
- Stanić, M., i Moračić, I. (1989). *Jezičko pravopisni savetnik*. Naučna knjiga.
- Stevanović, M. (1986). *Savremeni srpskohrvatski jezik*. Naučna knjiga.
- Tafra, B. (1994). Gramatički kriteriji za rječničku natuknicu. *Rasprave ZHJ*, sv. 20, 299–312.
- Piper, P., Klajn, I., i Dragičević, R. (2022). *Normativna gramatika srskog jezika*. Matica srpska.
- Škiljan, D. (1987). *Pogled u lingvistiku*. Školska knjiga.
- Vasić, V., i Nejgebauer, G. (1999). Jednojezični rečnici kao gramatički korpus dvojezičnih. U Ivić, M., Ivić, P., Plankoš, J. i Stijović, S. (red.). *Aktuelni problemi gramatike srpskog jezika* (str. 281–288). Gradska biblioteka.
- Vesić, Lj. (2022). *Prilozi i predlozi u opštim rečnicima srpskog jezika* (doktorska disertacija). Univerzitet u Beogradu. <https://nardus.mpgn.gov.rs/handle/123456789/21291>
- Zeljić, G. (2020). *Pravopis i književnojezička norma*. Učiteljski fakultet.
- Zeljić, G. (2021). Oblici imperativa u pravopisnim priručnicima srpskog jezika. *Književnost i jezik*, 68(1), 139–158. <https://doi.org/10.18485/kij.2021.68.1.11>

Извори

- BBC, 23. 5. 2023. <https://www.bbc.com/serbian/cyr/svet-61543454>
- Bebac.com, 30. 11. 2016. <https://www.bebac.com/vesti/volite-li-bebe-u-rozom-volecete-i-ovu-stranicu>

- B92, 30. 1. 2024, naslov. <https://www.b92.net/lokal/jagodina/hronika-dovezen-sa-teskim-povredama-poznato-stanje-povredenog-u-eksploziji-u-jagodini-2473771>
- Blic, 30. 9. 2019. <https://www.blic.rs/vesti/beograd/trenutno-je-u-gradu-nemoguće-dobiti-taksi-evo-sta-se-desava-ako-ih-pozovete/277q5pd>
- Blic, 13. 11. 2020. <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/ne-ocekujem-katastrofu-dr-nestorovic-procenat-smrtnosti-je-opao-tesko-da-moze-da-bude/bmj3kt>
- Ćosić, B. (1982). *Bel tempo*. Nolit.
- Danas, 3. 6. 2023. <https://www.danas.rs/vesti/politika/svedocimo-jednom-kolektivnom-a3nksioznom-napadu-poslanika-sns-a-sagovornici-danasa-o-pojacanoj-agresivnoj-retorici-naprednjaka-nakon-kontramitinga/>
- Danas, 24. 6. 2023. <https://www.danas.rs/svet/ko-je-kuvar-koji-je-putinu-pripremio-puc-za-dorucak/>
- Danas, 16. 7. 2023. <https://www.danas.rs/kolumna/aleksej-kisjuhas/obojimo-revoluciju/>
- Davičo, O. (1979). *Izabrana poezija*. Prosveta.
- Davičo, O. (1953). *Čovekov čovek*. Novo pokolenje.
- DM, reklama. <https://www.dm.rs/schwarzkopf-live-boja-za-kosu-l77-strastveno-roze-p9000101657357.html>
- Fonet, 21. 7. 2023. <https://fonet.rs/politika/36338408/mars-do-jerusalima.html?print=true>
- Havzijević, D. (2005). *Nevidljivi pas: profesija ratni reporter*. Prometej.
- Kiš, D. (1995). *Homo poetikus*. BIGZ.
- Le Monde diplomatique, srpsko onlajn izdanje, jun 2021. <https://lmd.nedeljnik.rs/2021/06/kovid-19-uzroci-indijske-katastrofe.html>
- Nedeljnik, 13. 7. 2019. <https://www.nedeljnik.rs/zabavljali-smo-se-od-zurke-kod-tejlor-svift-ed-siran-ozenio-drugaricu-iz-detinjstva-i-posvetio-joj-pesmu/>
- Nova S, 16. 1. 2024. <https://zadovoljna.nova.rs/dom-i-dizajn/kad-razmisljate-o-boji-zidova-u-stanu-pogledajte-ovu-sliku-koja-stedi-pare-i-zivce/>
- Petrović, S. (2000). *Srpska mitologija, knj. V*. Prosveta.
- Politika, 20. 4. 2016. <https://www.politika.rs/sr/clanak/353511/Najbolji-srpski-fudbaleri-pred-Uzicanima-i-Novosadanima>
- Politika, 25. 5. 2017. <https://www.politika.rs/scc/clanak/381400/Brehtov-magarac-i-pokretne-slike>
- Politika, 1. 2. 2019. <https://www.politika.rs/scc/clanak/421781/Zaplenjen-fotoapar-at-vredan-vise-od-700-000-dinara>
- Politika, 8. 2. 2021. <https://www.politika.rs/scc/clanak/472535/Gasprom-energoholding-nastavlja-projekte-u-Srbiji>
- Politika, 13. 10. 2023. <https://www.politika.rs/scc/clanak/577522/Dom-zdravlja-Vozdovac-obeleva-Mesec-pravilne-ishrane-i-Svetski-dan-hrane>
- Politika, 14. 2. 2024. <https://www.politika.rs/scc/clanak/542359/Najbolja-modna-izdanja-na-Veniti-fer-zurci>
- Radičević, B. (1986). *Gorka grla*. SKZ.

- RTS, 17. 12. 2021. <https://www.rts.rs/radio/radio-beograd-2/4622948/jutarnji-program-iz-tri-studija.html>
- Savić-Aracki, D. (2022). *Cvetna bojanka – oboji, saznaj i nauči*. Dexy Co.
- Sportski žurnal, 22. 4. 2023. <https://www.zurnal.rs/scc/clanak/152182/mikael-Zelabal-doziveo-mozdani-udar-srecom-primecen-na-vreme>
- Sputnik Srbija, 29. 6. 2022. <https://lat.sputnikportal.rs/20220629/roman-abramovic-spartak-moskva-vlasnik-sport-fudbal-1139271551.html>
- Tanjug, 28. 8. 2023. <https://www.tanjug.rs/region/drustvo/47432/jos-18-vatrogasaca-spasioca-se-uputilo-u-grcku-radi-obuzdavanja-vatrene-stihije/vest>
- Telegraf, 11. 11. 2022. <https://www.telegraf.rs/vesti/beograd/3584069-napustena-kuca-u-centru-beograda-tera-strah-u-kosti>
- TV Insajder, 28. 12. 2023. <https://insajder.net/arhiva/vesti/protesno-okupljanje-u-kraljevu-kao-znak-solidarnosti-s-protestima-u-beogradu>

Summary

The paper examines the place of the Dictionary of the Serbian Language (Matica srpska, 2007/2011/2018) among the normative manuals that support Serbian literary and linguistic norm. In addition to orthography manuals (Pravopis srpskog jezika, Matica srpska, 2010) and grammar (Normativna gramatika, Piper et al.), it considers descriptive monolingual dictionaries of the literary/standard language, such as the six-volume dictionary MS/MH (1967–1976), and the one-volume Dictionary of the Serbian Language (MS, 2007/2011/2018). For the purposes of the paper, several dictionary determinants/lemmas were selected in the dictionary article which include grammemes and grammatical characteristics that are part of the literary-linguistic norm, namely gender, number, morphological and morphonological forms, etc. The aim of the research was to determine which grammatical features are highlighted in the Dictionary of the Serbian Language and whether they are aligned with the grammar and orthography norms, and how these features can be pointed out in the teaching of the Serbian language at the school and university level.

Keywords: Serbian language, literary language norm, Dictionary of the Serbian Language, Serbian language teaching